

Աշխարհագրություն

УДК 551.58

**ՔԱՐԱՆՉԱՎԱՅԻՆ ԲՈՒԺԱԿԱՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ**

Վ. Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ*

ԵՊՀ սոցիալ-տնտեսական աշխարհագրության ամբիոն, Հայաստան

Աշխատանքում ներկայացված են բուժական զբոսաշրջության մեջ քարանձավների դերի մասին: Քարանձավները պայմանավորված իրենց բնական պայմաններով կարևոր ազդեցություն ունեն մարդու մի շարք հիվանդությունների, հատկապես շնչառական ուղիների բուժման գործում: Քարանձավաթերապիայի հիմքերը դրվել են հարյուրամյակներ առաջ: Այս գործում առաջատար դեր են խաղացել Եվրոպական մի շարք երկրները, իսկ մեր հանրապետությունում այն համեմատաբար երիտասարդ է:

Keywords: cave-treatment, cave-therapy, medical tourism, balneotherapy, hydrotherapy.

ԽՆԴՐԻ ԴՐՎԱԾՔՐ: Այժմ ամբողջ աշխարհում զգալի չափով տարածում է գտնում քարանձավաբուժությունը կամ քարանձավաթերապիան:

Քարանձավաթերապիան հիմնված է ստորերկրյա հանքային և տաք աղբյուրների օգտագործման վրա և այն հաճախ անվանում են բալնոթերապիա և հիդրոթերապիա: Դեռևս 19-րդ դարում քարանձավաթերապիայի այս տեսակները գործում էին Իտալիայում: Նույն դարի կեսերին ԱՄՆ-ի Մանոնտի քարանձավում փորձեր արվեցին բուժելու տուբերկուլյոզով հիվանդներին քարանձավային օդով: Քարանձավաթերապիայի ժամանակակից պատմությունը սկսվում է 20-րդ դարի 50-ական թվականներից: Այդ ժամանակ քարանձավաթերապիայի առողջարաններ ստեղծվեցին Հունգարիայում և Չեխիայում (նախկին` Չեխոսլովակիա): Բուժման մեթոդը մեծ հաջողություն ունեցավ աշխարհում պատճառ դառնալով միջազգային քարանձավաթերապիայի ընկերության ստեղծմանը: Քարանձավազետների միջազգային միությանը կից 1969 թ. ստեղծվեց քարանձավաթերապիայի հանձնաժողով: 1968 թ. նախկին ԽՍՀՄ-ում ստեղծվեց առաջին քարանձավաթերապիայի առողջարանը Սոլոտվինում (Ուկրաինա): 1977 թ. նախկին ԽՍՀՄ-ում և ամբողջ աշխարհում առաջինը ստեղծվեց կալիումական աղերի հանքավայրի բազայի վրա առողջարան Պերմի մարզի (այժմ` երկրամաս) Բերենգինիլի մոտակայքում (Վերխնեկամսկի կալիումական աղերի հանքավայր): 1985 թ. Լենինգրադում (այժմ` Սանկտ Պետերբուրգ) կառուցվեց աշխարհում առաջին հալոխցիկը, որը կիրառվեց Սոլոտվինոյի ստորգետնյա ալերգիկ հիվանդությունների բուժման հիվանդանոցում: Այն ստեղծում է միկրոկլիմա: Այժմ արհեստական

* E-mail: v.grigoryan@ysu.am

աղային «քարանձավները» դարձել են բազմաթիվ առողջարանների, հանգստյան տների, ՄՊԱ-կենտրոնների և նույնիսկ գեղեցկության սրահների անբաժանելի մասը:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն: Քարանձավաբուծությունը՝ բազմաթիվ հիվանդությունների բուժման միջոց է քարանձավների բնական պայմաններում: Բուժման արդյունավետությունը պայմանավորված է միկրոկլիմայի հիմնական տարրերով՝ մշտապես հաստատուն ջերմաստիճան և խոնավություն, աերոիոնիզացված մթնոլորտ ($500\text{--}20\,000$ իոն/սմ³), գրեթե տարբեր բակտերիաներից զուրկ օդային: Թերապիան բարենպաստ ազդեցություն է թողնում շնչառական, նյարդային, սիրտ-անոթային հիվանդություններ ունեցող հիվանդների վրա, ինչպես նաև բարձրացնում է մարդու դիմադրողականությունը: Քարանձավաբուծությունը կարգավորում է արյան շրջանառությունը, սրտի աշխատանքը, բարելավում է դիմադրողականության համակարգը, նվազեցնում է ալերգիկ և բորբոքային երևույթները, մաքրում և խոնավացնում է թոքերը: Քարանձավաբուծության դերն ավելի է մեծանում շրջակա միջավայրի աղտոտվածության ընդլայնման հետ, քանի որ առաջանում են թոքերի և այլ բազմաթիվ լուրջ և խրոնիկ հիվանդություններ: Քարանձավաբերապիան զարգացած և տարածված է Եվրոպայում և Հյուսիսային Ամերիկայում: Ըստ քարանձավագետների միջազգային կազմակերպության տվյալների՝ քարանձավաբերապիան տարածված է աշխարհի շուրջ երեք տասնյակ պետություններում (2018 թ.), որոնցից մի քանիսին կանրադառնանք ստորև [1]:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն: Գերմանիայում գործում է քարանձավաբերապիայի ընկերություն, որի կազմում ընդգրկված են 12 առողջարաններ: Բավարիայի Պրինց-Ռեգենտ Լուիտպոլդ կլիմիկան տեղաբաշխված է Ալտ Չալինե աղային քարանձավում և բուժում է թոքային հիվանդություններ: Այդ քարանձավաառողջարանն իրենից ներկայացնում է հին, գեղեցիկ, թագավորական աղային ավազան և գտնվում է Գրուտենաթեյն ամրոցի ներսում, որը կառուցվել է 1219 թ.-ին քաղաքի պաշտպանության համար:

Բերխտեսգադեն-Լանդ առողջարանային շրջանը գտնվում է ազգային պարկի տարածքում, որը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից ճանաչվել է որպես կենսոլորտի արգելոց: Այստեղ օգտագործում են ստորերկրյա աղային շերտերը, որտեղ աղն արդյունահանվում է շուրջ 500 տարի: Աղային քարանձավներն իրենց այսօրվա տեսքով օգտագործվում են 1991 թ.-ից: Դրանք Արևմտյան Եվրոպայում միակն ու առանձնահատուկ են, ճանաչված աղաբուժման մեթոդներով և բուժական պրոցեդուրաներով: Մշտապես պահպանվող 12°C ջերմաստիճանը և 85% խոնավությունն նաև աղերը և միկրոէլեմենտները հեշտությամբ ազդում են օրգանիզմի վերականգնման վրա:

Իտալիա: Առողջարարական կենտրոն Պրետտաուն (Տիրոլ) առաջինն է Իտալիայում և գտնվում է 1100 մ խորության վրա: Նրա գործունեությունը նպատակաուղղված է շնչառական ուղիների հիվանդությունների բուժմանը: Այն տեղաբաշխված է պղնձի հանքում և գործում է 2003 թ.-ից:

Հունգարիա: Քարանձավային առողջարան Տապոլցան ստեղծվել է թերմալ աղբյուրների և քարանձավի բազայի վրա: 1903 թ.-ին բացվում է Տավաշ քարանձավը, որի ստորգետնյա 20 կմ երկարության միջանցքները բուժական նպատակներով օգտագործվում են 1981 թ.-ից: Տապոլցա առողջարանի վրա

կառուցվել է 4 աստղանի Պելիոն հյուրանոցը, որի մուտքի սրահից աստիճանները տանում են դեպի կարստային այդ հանրաճանաչ առողջարանը:

Լեհաստան: Այստեղ Եվրոպայում առաջինն են կիրառել աղաբուծությունը՝ դեռևս 19-րդ դարի կեսերից, իսկ հիմնականում սպելեոթերապիան օգտագործվել է Լեհաստանում 1950-ին, երբ բժիշկները նկատել են, որ աղի հանքում աշխատողները շատ հազվադեպ են պալարախտով հիվանդանում, բացակայում են ասթմատիկ հիվանդությունները:

Օդի մեջ ներծծված հանքերի աղերի գոլորշիներն օգնում են այն ներշնչողների թոքերից հանել խոնավությունը և սպանել շնչուղիներում ինֆեկցիաներ առաջացնող միկրոօրգանիզմները:

Աղի հանքի թունելների օդում տասնյակ անգամ ավելի քիչ են միկրոօրգանիզմները, քան սովորական վիրահատարանում: Բացի շնչառական հիվանդություններից, աղով հարուստ օդն օգնում է բուժել մաշկային մի շարք հիվանդություններ, ինչպես նաև այրվածքների հետևանքով ստացված վնասվածքներ:

Այդ հանրահայտ աղիհանքը Կրակովի մոտ գտնվող Վելիչկան է: 1959 թ.-ին այստեղ բացվեց առողջարան: Բոխնայի Կոպի աղիհանքը հնագույն է Լեհաստանում, որտեղ աղի հանույթը սկսվել է 1248 թ.-ից: 1995 թ. ստեղծվեց Բոխնյա Կոպիի աղային առողջարանը: Այժմ աղիհանքն իրենից ներկայացնում է ստորգետնյա մի հետաքրքիր քաղաք իր աղային քանդակներով, պատմական արժեք ունեցող նյութերով, կաթոլիկ ժամերով և այլն:

Ռումինիա: Առաջին քարանձավային առողջարանը կառուցվել է Ժոզեֆ քարանձավում, որը գտնվում է 120 մ խորության վրա: Ստորգետնյա այս առողջարանն օրական ընդունում է մինչև 3000 հիվանդների: Սլենիկ Պրախովա առողջարանը հանդիսանում է Եվրոպայի աղային ամենամեծ քարանձավներից մեկը, որը կառուցված է 210 մ խորության վրա: Սլենիկ Մոլդովա առողջարանից ոչ հեռու գտնվում է Եվրոպայի ամենամեծ քարանձավային առողջարանը՝ Տիրգու Օկնան: Ըստ վիճակագրության՝ երեխաների շրջանում տարածված թոքային հիվանդությունների բուժման արդյունավետությունն այս առողջարանում 90%-ից բարձր է:

Բելառուսի Հանրապետություն: Երկրում աղաբուծությունը հիմնվել է 1990 թ. Սոլիգորսկի կալիումական աղերի ավազանի տարածքում 420 մ խորության վրա և նպատակաուղղված է ալերգիկ և շնչառական ուղիների հիվանդությունների բուժմանը: Այն առաջնակարգ տեղ է զբաղեցնում ԱՊՀ երկրների համակարգում: Կլինիկան գտնվում է Սինսկից 140 կմ հեռավորության վրա: Քարանձավաթերապիայի բաժանմունքը գտնվում է Ստարոբինսկի հանքավայրում, որտեղ աղերը 300 մլն. տարեկան են: Այստեղ կալիումական աղերի հանույթը դադարեցված է: Աղաշերտերը հիմնականում սիլվինիտներեն (կարմիր) և հալիտներ (սպիտակ), որոնք աչքի են ընկնում հակավիրուսային ազդեցության բարձր հատկանիշներով: Կլինիկան ունի սարքավորումներով կահավորված 130 և 120 տեղանոց երկու սրահներ: Յուրաքանչյուր հերթավոխում սպասարկում են 60–70 հիվանդների: Գործում են բուժաշխատողների, հանգստի սենյակներ: Ջերմաստիճանը մշտապես 16°C է, նորմալ խոնավությամբ: Մինչև սրահներ հասնելը ճանապարհը 2 կմ է, դրա շնորհիվ օդն իդեալական է և պաշտպանված էլեկտրամագնիսական ճառագայթումից: Ունի նաև վերգետնյա բուժական մասնաշենքեր, որոնք գտնվում են համանուն ջրամբարի ափին, որտեղ գործում են էլեկտրաճառագայթման, լազերաթերա-

պիայի, ջերմաբուժման, մերսման, ՍՊԱ, կոսմետոլոգիայի, ջրաբուժման առանձնասենյակներ, լողավազան, շոգեբաղնիք, սոլյարիֆիթոբար, հալոգեներատոր: Այն ստեղծում է նույնպիսի միկրոկլիմա, ինչպես քարանձավում է, հատկապես այն հիվանդների համար, որոնք փակ տարածությունից խուսափում են, ինչպես նաև 3–10 տարեկան երեխաների համար: Կլիմիկան ընդունում է 10 և ավելի տարիք ունեցող քաղաքացիների, բուժման տևողությունը 19 օր է, որի ընթացքում հիվանդները ստանում են 15–17 աղային պրոցեդուրաներ: Բուժման արդյունավետությունը 97% է: Բացի այս քարանձավաբուժական կլիմիկայից Բելոռուսում գործում են մի շարք վերգետնյա արհեստական քարանձավներ և հալոխիլներ, որոնցից նշանավորեն՝ Բերյոզկա, Ռասվետ, Ռադոն, Ռոսինկա, Սոլնիչկո, Ռակետա, որոնք գերազանցապես տեղաբաշխված են Սինսկի, Վիտեբսկի և Գրոդնոյի մարզերում [2]:

Ռուսաստանի Դաշնություն: 1977 թ. Ռուսաստանում գործում է քարանձավաբերապիան Ուրալի հյուսիսային մասում, կալիումական աղերի բազայի վրա, Բերեզնիկի քաղաքի մերձակայքում:

Ուրալի հարավում, Օրենբուրգի մարզի Սոլ-Իլեցկ քաղաքի մերձակայքը նույնպես հայտնի է աղաբուժությամբ: Սոլ Իլեցկի քարանձավներում (այժմ չեն գործում), ստեղծվել են բոլոր պայմանները քարանձավաբերապիայի զարգացման ուղղությամբ, որն ուղղված է շնչառական ուղիների բուժման համար: Սոլ Իլեցկի հարևանությամբ համանուն աղի լիճը, որը Մեռյալ «ծով»-ի նմանակն է, նույնպես կարող է ծառայել աղային թերապիային:

Ռուսաստանում այսօր գործում են ավելի քան 200 քարանձավային խցիկներ՝ Մոսկվայում, ՄանկոտՊետերբուրգում, Վլադիվոստոկում, Մամարայում, Կրասնոդարում, բայց գերազանցապես Ուրալյան շրջանում՝ Սոլիկամսկում, Պերմում, Նիժնի Տազիում, Սոլ Իլեցկում: Մի շարք մարզերի՝ Յարոսլավի, Կալինինգրադի, երկրամասերի՝ Ալթայի, Կրասնոդարի առողջարաններում նույնպես կան աղային (հալո) խցիկներ: Ռուսաստանն ունի քարանձավաբերապիայի զարգացման մեծ հնարավորություններ, հատկապես՝ Ուրալի, Կովկասի, Ալթայի, Մայանների կարստային զոգավորություններում: Չարգացման գլխավոր խոչընդոտը նրանց մեծ հեռավորությունն է արդյունաբերական խոշոր կենտրոններից [3]:

Վրաստանի Հանրապետություն: 2018 թ. գարնանը Վրաստանում բացվեց առաջին քարանձավաբուժական կլիմիկան Մացուրբիլա քարանձավում (Իմերեթիա): Այն կառուցվում էր 1967 թ.-ին և գտնվում է Պրոմետեյա քարանձավից 2 կմ հեռավորության վրա (Կումիստավի գյուղ): Համապատասխանում է միջազգային բոլոր չափանիշներին, ունի լուսավորության համակարգ, հաճախորդների սպասարկման կենտրոն և ամբուլատորիա: Մացուրբիլան շահագործման հանձնելու համար ծախսվել է շուրջ 260 հազ. ԱՄՆ դոլար: Քարանձավի բնական բուժիչ միջոցներն ուսումնասիրվել են չեխ և վրացի գիտնականների կողմից: Նրանց եզրակացությամբ, Մացուրբիլա քարանձավը տարբերվում է առանձնահատուկ միկրոկլիմայով. ստեղծում է տարբեր տեսակի սնկեր և բարձր խոնավություն, որոնք ուժեղ պաշտպանական միջոցներ են վնասակար մանրէների դեմ: Ածխածնի ռադիոակտիվ քանակությունը, որն առկա է քարանձավում, նույնպես օգտակար է մարդկանց առողջության համար:

Քարանձավում գործում է ննջարանային գոտի, խաղահրապարակ երեխաների համար: Այս կլինիկան հիմք հանդիսացավ Վրաստանում բուժական տուրիզմի զարգացմանը [4]:

Ուկրաինա: Կարպատներում Տիսա գետի աջափին գտնվում է մի գյուղ, որտեղից դեռևս մ.թ.ա. I դարում աղէին կրում: Այժմ Սոլոտվինոյում ամբողջությամբ դադարեցվել է աղի արդյունահանումը: Գյուղը հայտնի է եղել նաև աստմայով հիվանդների համար նախատեսված՝ արդեն 40 տարվա առողջարանով:

Նշենք, որ Սոլոտվինոյում առաջին աղի հանքերը հայտնվել են 18-րդ դարում, իսկ 1968 թ.-ին հանքերից մեկում բացել են ալերգիայի հիվանդանոց (70 մահճակալ)՝ ԽՍՀՄ-ում առաջին էր: Այստեղ ասթման և այլ հիվանդություններ բուժել են առանց դեղամիջոցների՝ հայտնի որպես սպելեոթերապիա:

Հանքում օդը հագեցած էր աղով, ինչը ոչ միայն օգնում էր թոքերից դուրս բերել խոնավությունը և ոչնչացնել շնչուղիների ինֆեկցիա առաջացնող միկրոօրգանիզմները, այլև պայքարում էր բազմաթիվ մաշկային հիվանդությունների և այրվածքների հետևանքների դեմ:

Առողջարանը գտնվում էր 300 մ խորության վրա՝ թունելներում: Ջերմաստիճանը այնտեղ չէր փոփոխվում՝ կլոր տարին –22 աստիճան էր: Բուժման կուրսը տևում էր 24 օր: Այնտեղ եղել է նաև գրադարան և հանգստի սենյակ:

Բացի հանքից, Սոլոտվինոյում կան կարստային փոքր լճեր, որոնցում աղի պարունակությունն ավելի բարձր է, քան Մեռյալ ծովում: Կարստային լճերն առաջանում են, երբ ջուրը մակերևույթներից ճեղքվածքների միջոցով թափանցում է երկրի ընդերքը՝ իր մեջ լուծելով կրաքարեր, աղեր և միներալներ:

Այլընտրանքային բուժման մեթոդը, որն օգտագործվում է Սոլոտվինոյում ասթմայի և այլ շնչառական հիվանդությունների բուժման համար, հայտնի է «սպելեոթերապիա» անվանումով: Ամեն տարի առողջարանում բուժվում է 300–500 մարդ, որի համար անհրաժեշտ է հերթագրվել:

1968 թ. «Արտյոմսոլ» ընկերության աղային հանքերում, որոնք տեղաբաշխված են Սոլեդար քաղաքի մերձակայքում կառուցվել է «Դոնբաս» քարանձավային առողջարանը: Այն գտնվում է 280 մ խորության վրա՝ աղահանքի ստորգետնյա դատարկ սրահում [5]:

Հայաստանի Հանրապետություն: Քարանձավաթերապիան ծնունդ է առել 1987 թ.-ին Սանկտ Պետերբուրգի մասնագետների օժանդակությամբ, Երևանի սահմանագծում գտնվող աղի հանքի ստորգետնյա դատարկ սրահներում՝ 235 մ խորության վրա: Կենտրոնը գործում է ամբողջ տարին:

Երևանի Ավան-Առինջ համայնքում գտնվող աղի հանքում գործող ստորգետնյա առողջարան-անձավաբուժարանում բրոնխյալ ասթմայից բուժվում է բազմաթիվ հիվանդներ: Միաժամանակ կարող են բուժվել 50 այցելու:

Անձավաբուժարանում բուժվողների աճի դինամիկան

Տարիներ	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Բուժվողների թիվը	118	196	218	292	335	502

Բուժում ստացողների առավել մեծ հոսք նկատվում է ամռանը: Վերջին տարիներին արձանագրվել է նրանց թվաքանակի աճ 2000 թ. համեմատ՝ գրեթե 2 անգամ: Ջերմաստիճանը մշտապես 19–20°C է: Ասթմայով հիվանդներն այստեղ են գալիս հիվանդանոցային պայմաններում բուժում անցնելուց հետո, երբ դեղորայքային բուժման միջոցով հաղթահարած են լինում հիվան-

դության սրացումները: Անձավաբուժարանում վերականգնողական կուրսերը նպաստում են առողջության ամրապնդմանը, իմունային համակարգի ուժեղացմանը և օրգանիզմի դիմադրողականության բարձրացմանը: Այդ կուրսերը շատ կարևոր են հետագայում ասթմայի ի հայտ գալը կամ նոր սրացումները կանխարգելելու համար: Վերականգնողական կուրսերի կարիք ունեն մակ թոքային տարբեր հիվանդություններից, այդ թվում՝ տուբերկուլյոզից բուժված կամ թոքերի վիրահատություն տարած բոլոր հիվանդները: Բուժման արդյունավետությունը 85–87% է: Այդ կուրսերի արդյունքում բարելավվում է ասթմայով բոլոր հիվանդների առողջությունը՝ անկախ տարիքից և հիվանդության բարդացման աստիճանից: Այստեղ կուրսեր անցնող մինչև 14 տարեկան երեխաների 30%-ը վերջնականապես հրաժեշտ է տալիս հիվանդությանը, ավելի փոքր տարիքի երեխաների մոտ ցուցանիշն ավելի բարձր է: Երեխաների մինչև 20%-ը ապաքինվում է առանց որևէ բուժման: Հիվանդներն օրվա մեջ անցկացնում են մի քանի ժամ, շրջում են, շնչում այստեղի օդը, շնչառական վարժություններ անում և այլն: Բուժման տևողությունը 20 օր է: Նշենք, որ այստեղ ՀՀ պետբյուջեից պետպատվերի շրջանակներում բուժօգնություն տրամադրելու համար տարեկան հատկացումը 27 մլն. դրամ է: Ի դեպ՝ ՀՀ առողջապահության նախարարությանն առաջարկվել է հիվանդանոցային բուժում անցնելուց հետո ասթմայով հիվանդներին պարտադիր ուղեգրել անձավաբուժարան՝ բուժում անցնելու: Անձավաբուժարանը ստեղծվել է հատուկ տեխնոլոգիաներով և հատուկ նախագծով: Նման անձավաբուժարաններ կան աշխարհի մի շարք երկրներում, սակայն ըստ գնահատականների սա առաջինն է այն առումով, որ ռադիացիոն իոնն այստեղ գրոյական է, ինչը որևէ նման անձավաբուժարանում գրանցված չէ: Արտաքին աշխարհից մեկուսացումը շատ ուժեղ է, ուստի արևային օդն ընդհանրապես չի անցնում անձավ: Տիեզերական մասնիկների քանակն այստեղ շուրջ 100 հազ. անգամ պակաս է արտաքին աշխարհից, ինչն ունի բուժական շատ մեծ արդյունավետություն: Այս հանքում աղի խառնուրդը հավասարակշռված է այնպես, ինչպես մարդու արյան մեջ միկրոէլեմենտները, իսկ ծանր էլեմենտներն ընդհանրապես բացակայում են: Խոնավությունն անձավում 32–35% է: Բացի այդ՝ անձավի հատակից կա թեթև գազերի հոսք, որը դրականորեն է անդրադառնում մարդու իմունային համակարգի ուժեղացման վրա, ինչն ապացուցվել է բազմամյա փորձի արդյունքում: Այլ երկրների անձավաբուժարանների կառուցման ժամանակ օգտագործվել են այն հանքերը, որտեղից արդեն արդյունահանվել է հանքային հումքը, իսկ այս անձավաբուժարանի տարածքը բացվել է հատուկ այս նպատակով՝ հաշվի առնելով մի շարք առանձնահատկություններ: Շնչառական համակարգի հիվանդություններն աշխարհում ամենատարածվածներից են, ընդ որում՝ ողջ աշխարհում դիտվում է դրանց աճ: Մասնագետները վկայում են, որ աշխարհում բոլոր մարդիկ տարին առնվազն 2 անգամ վերին շնչուղիների բորբոքում են ունենում: Ուստի շնչառական հիվանդությունների կանխարգելման կարևորությունը շատ մեծ է ոչ միայն Հայաստանում, այլև ողջ աշխարհում:

Ավանի աղի հանքի հիմքի վրա գործող Հանրապետական անձավաբուժական կենտրոն յուրաքանչյուր տարի բուժման նպատակով այցելուներ են գալիս Ռուսաստանից, Արգենտինայից, Ուրուգվայից, Մեծ Բրիտանիայից, ԱՄՆ-ից, Բրազիլիայից, Մերձավոր Արևելքի երկրներից: Այս կենտրոնը տարբերվում է մյուսներից, առաջին հերթին, աղի հավելվածների քանակով և որակով: Հայկական լեռնաշխարհն ունի գեոֆիզիկական առանձնահատկու-

թյուններ, որոնք ևս դրական են ազդումներ հիվանդների վրա: Բացի այս ամենից, անձավարուժական կենտրոնում ճառագայթումը հասցված է գրոյի [6]:

Եզրակացություն: Քարանձավարուժության պայմաններ կան աշխարհի զգալի թվով երկրներում, որը պայմանավորված է այդ երկրների զբոսաշրջության և առողջապահական գերատեսչությունների ցանկությամբ և ֆինանսական միջոցներով: Քարանձավարուժությունը խթանում է առողջության պահպանմանը, ճանաչողական, գիտական զբոսաշրջության զարգացմանը: Մեծանում է ուշադրությունը բնական հուշարձանների պահպանության նկատմամբ: Ստեղծվում են պահպանության տարածքներ, աշխատատեղեր ու ֆինանսական որոշակի եկամուտներ: Ինչ վերաբերում է մեր հանրապետության քարանձավարուժությանը, ապա այն կարելի է դիտարկել երկու տեսանկյունից՝ տուրիզմում ընդգրկելու դեպքում ֆինանսապես ձեռնտու է, իսկ հակառակ դեպքում բուժման ընթացքը դառնում է արդյունավետ, նվազում է զբոսաշրջային նշանակությունը:

Ստացվել է՝ 18.06.2020

Գրախոսվել է՝ 07.07.2020

Հաստատվել է՝ 20.07.2020

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. Спелеотерапия (спелеолечение) на курортах мира. <http://www.speleomed.ru>308
2. <http://www.Speleotherapy.in.Belarus.Salt.Therapy.in.Belarus|Belarus.by>
3. Российской спелеотерапии 25 лет: URL: <http://www.speleomed.ru/php/conent>
4. [www.sputnik Georgia.ru /tourism/2018.01.29/23](http://www.sputnik.Georgia.ru/tourism/2018.01.29/23): Հասանելի է 25.04.2020:
5. www.tert.am news. 201411.06. Ukraine-asthma: Հասանելի է 25.04.2020:
6. [www.I in.am](http://www.I.in.am) Հասանելի է 25.04.2020:

В. В. ГРИГОРЯН

СПЕЛЕОТЕРАПИЯ КАК ВИД МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА

Резюме

Спелеотерапия нашла широкое распространение во всем мире и основана на базе природных ресурсов, таких как подземные минеральные и горячие источники, различного рода соли и др. Спелеоздоровление было известно еще столетия назад, однако на современный уровень оно вышло несколько десятилетий назад. Спелеотерапия совмещает в себе оздоровление и туризм, способствует сохранению здоровья, развитию отдельных видов туризма, а также сохранению природных объектов и территорий.

V. V. GRIGORYAN

CAVE-THERAPY AS A KIND OF MEDICAL TOURISM

Summary

Cave-treatment has been widely spread in the world and is based on underground mineral and warm springs, different kinds of salts and other natural resources. People have been interested in it for centuries, but it was put in modern basis some decades ago. Cave-therapy is considered to be both health and tourism. Cave-treatment motivates the health protection, the development of some kinds of tourism, the protection of natural monuments, the establishment of protected areas.